

.....
Lomaka A.A. THE LANGUAGE SITUATION IN PUBLIC INSTITUTIONS OF KIROVOGRAD REGION IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY

The paper examines the linguistic situation in Kirovograd region that prevailed in state institutions (government, education, publishing, theater, media) in the second half of the twentieth century. The author outlines the reasons for the spread of international (Russian) language and the consequences of its introduction in this province. Special attention in this study is given to the spread among the population of the area of such phenomenon as «doublespeak», caused by mixing of Ukrainian and Russian languages, which became the language of everyday communication.

Key words: language, «doublespeak», international relations, bilingualism, internationalism, russification, education, Kirovograd region.

УДК [94:37.014.3](477)

О.Ю. Яніцький

ОСВІТНЯ РЕФОРМА 1958-1964 РОКІВ В УРСР: ПРИЧИНИ, ХІД, ЗНАЧЕННЯ

У статті проаналізовано основні причини проведення освітньої реформи 1958-1964 рр. в УРСР. Висвітлено перебудову та діяльність середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл та вечірніх шкіл для працюючої молоді.

Ключові слова: Освітня реформа, перебудова школи, політехнізація, виробниче навчання, вечірні школи.

Серед численних завдань, що постали перед Українською державою після проголошення її незалежності, чи не найголовнішим є розбудова національної системи освіти. При виробленні ефективної її моделі важливо узагальнити накопичений досвід. Повинні бути враховані, як позитивні, так і негативні наслідки реформ минулих років. У виконанні цього завдання особливо важлива роль належить історичній науці. Адже проблеми, які була покликана вирішити шкільна реформа 1958-1964 років, багато в чому схожі з проблемами в сучасній українській освіті. Досвід та спроби їх вирішення дають досліднику багатий матеріал для аналізу та прогнозування результатів сучасних реформ.

Мета написання даної статі – комплексне дослідження причин, перебігу та значення реформування системи шкільної освіти в УРСР у 1958-1964 роках. Тема є досі актуальною, адже українська освіта, позбувшись ідеологічних рамок, у яких вона існувала протягом всього перебування України в складі СРСР, так і не змогла повністю пристосуватися до нових умов. Ринкова економіка, що розвивається, потребує нового змісту і якості освіти, подолання їх «відірваності від життя». Саме від цього залежить подальший поступ української держави шляхом реформ та економічного зростання або застою та поступової деградації.

Схожі проблеми стояли перед освітньою галуззю СРСР та УРСР, як його складової частини, у середині 50-х початку 60-х років ХХ століття. У науковій літературі радянського періоду є чимало досліджень присвячених проблемам реформування освіти. У даній статті використано збірники документів та матеріалів [1, 2] і статистичні щорічники [3, 4] як найбільш об'єктивні джерела до історії того часу. Серед сучасних українських істориків дана проблема досліджена напроцуд мало. До найбільш ґрунтовних праць, які висвітлюють процес реформування шкільної освіти в УРСР того часу, слід віднести роботи Романюка І.М. та Березівської Л.Д. [5, 6]. Основою для написання даної статті стали документи та матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України [7-11] та Російського державного архіву новітньої історії [12, 13].

Політехнізація навчального процесу в середній школі була покликана необхідністю підготовки випускників шкіл до роботи в народногосподарському комплексі. У 1951-1952 н. р. тільки 52% учнів після закінчення семирічки продовжували навчання в середніх школах [14, с.472]. Решта йшла працювати в сільське господарство або промисловість не маючи для цього належного фаху. Лише незначна частина випускників далі йшла навчатися в середні спеціальні навчальні заклади. З 200 тисяч випускників середніх загальноосвітніх шкіл 1953-1954 н.р. не було працевлаштовано 120 тисяч чоловік [12, арк. 2].

Щоб виправити таку статистику, в республіках СРСР, у тому числі і в Україні, в 1954-1955 н.р., у якості експерименту, в школах запроваджувалося політехнічне та виробниче

.....
навчання [7, арк. 3]. Планувалося за 3-3,5 роки на навчально-матеріальній базі технікумів, заводів та МТС, які знаходилися поруч експериментальних шкіл, підготувати спеціалістів середньої кваліфікації та кваліфікованих робітників для певних галузей промисловості та сільського господарства.

Результати експерименту не дали однозначної відповіді щодо можливості політехнізації середньої школи та створення нових типів шкіл. Однак у 1955-1956 н.р таких шкіл в УРСР було уже 459, і готували вони кваліфікованих робітників за 60 спеціальностями [6, с. 242].

Попри значне відставання Радянського Союзу в економічному розвитку від країн Заходу, де вже повним ходом відбувалася науково-технічна революція, Українська РСР показувала високі темпи економічного зростання – понад 20% на рік. Темпи приросту промислової продукції у 1950-1965 рр. майже вдвічі перевищували показники за 1965-1985 рр. [15, с. 504]. Промисловості були потрібні вже більш кваліфіковані робітники, ніж у добу індустріалізації. Проте більшість молодих людей не планувала поєднувати своє життя з роботою на заводі чи фабриці, а прагнула йти навчатися далі до вищих чи до середніх спеціальних навчальних закладів. Так, кількість випускників, які закінчили 10 клас середньої школи в 1955-1956 н.р., зросла в 6 разів порівняно з 1950-1951 н.р. – з 51,1 тис. чол. до 311,5 тис. чол. [3, с. 439]. Таку кількість випускників радянські вузи прийняти не могли. З 261 818 випускників 1956-1957 н.р. у вищі навчальні заклади Української РСР було зараховано близько третини – 91 389 чол. Майже половина всіх випускників того ж навчального року, а саме 130 362, пішли працювати, не маючи належної кваліфікації та навиків [13, арк. 29]. Тому освітні зміни в країні були на часі.

Напередодні проведення освітньої реформи в 1958-1959 н.р. в Українській РСР діяло 5652 школи з виробничим навчанням, що становило 17% від загальної кількості середніх шкіл. У них навчалось 508614 учнів (9%). Окрім того, в 69 середніх школах працювало 290 спеціалізованих класів, 7559 учнів цих класів разом з вивченням загальноосвітніх предметів отримували підготовку спеціалістів середньої кваліфікації на базі технікумів [8, арк. 2].

У якості експерименту, з 1 вересня 1958 року Міністерством освіти УРСР, відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР №1110 від 19 серпня 1958 року «Про організацію в Українській РСР у 1958-1959 н.р. дослідних восьмирічних шкіл», було організовано 28 восьмирічних шкіл, педагогічні колективи яких на протязі навчального року проводили перевірку на практиці проектів навчального плану і програми для загальноосвітньої трудової політехнічної восьмирічної школи. Такі навчальні заклади були організовані по одному в кожній з областей УРСР та в місті Києві [9, арк. 3].

Однак, не дивлячись на заходи по перебудові шкільної освіти, вони не охоплювали всіх шкіл і носили розрізнений характер. Зміни в області трудової і політехнічної освіти були досягненням лише невеликої кількості експериментальних шкіл, вони не могли змінити загального стану освітньої галузі. Тому подальші реформи в освітній сфері були лише справою часу.

Вперше відкрито про реформування школи М. Хрущов заговорив 18 квітня 1958 року на XIII з'їзді ВЛКСМ. У своїй промові «Виховувати активних і свідомих будівників комуністичного суспільства», Микита Сергійович зупинився головним чином на перебудові роботи середньої школи, вважаючи за краще відновити діяльність шкіл фабрично-заводського навчання та збільшити кількість вечірніх та заочних шкіл, у яких мали навчатися більшість випускників семирічних шкіл [1, с.164]. Ці ідеї були розвинуті і доповнені в записці М.С. Хрущова в Президіум ЦК КПРС, надрукованій в газеті «Правда» від 21 вересня 1958 року, і більш конкретизовані в Тезах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям». Цей документ 12 листопада 1958 року був схвалений Пленумом ЦК КПРС і опублікований у засобах масової інформації для всенародного обговорення, яке на ділі виявилось формальністю, оскільки в масштабах такої країни як СРСР період з 12 листопада по 24 грудня 1958 року був занадто коротким для повноцінного розгляду та внесення змін у цей документ.

У результаті, на основі Тез ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, сесія Верховної Ради СРСР 24 грудня 1958 року прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Радам Міністрів союзних республік було доручено внести на розгляд Верховних Рад практичні пропозиції, які впливали із закону.

Фактично копіюючи союзний, 17 квітня 1959 року сесія Верховної Ради Української РСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти Української РСР». Він складався з 4 розділів та 55 статей. У першому розділі «Про середню школу» в Українській РСР замість загальнообов'язкового семирічного навчання вводилася загальна восьмирічна освіта для дітей і підлітків віком від 7 до 15-16 років. Восьмирічна школа ставала неповною середньою загальноосвітньою трудовою політехнічною школою. Повна середня освіта розпочиналася з 15-16 річного віку і повинна була поєднувати навчання з суспільно корисною працею [16, с. 7].

Для цього створювалися три типи шкіл. Наймасовішими мали стати вечірні (змінні) середні загальноосвітні школи робітничої і сільської молоді з 3-річним навчальним терміном. У них учні, які закінчили восьмирічну школу, отримуючи середню освіту і підвищуючи свій кваліфікаційний рівень, працювали в одній із галузей народного господарства. Іншим шляхом здобуття повної середньої освіти були загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням. У них протягом трьох років учні здобували середню освіту і професійну підготовку для роботи в народному господарстві. Разом з атестатом про середню освіту випускники трудових політехнічних шкіл отримували свідоцтво про присвоєння кваліфікації з певної професії [16, с.10]. Третім варіантом здобуття освіти були технікуми та інші середні спеціальні заклади, де, окрім власне загальної середньої освіти, можна було отримати ще й середню спеціальну освіту.

Перебудова шкільної системи республіки і перехід на нові навчальні плани і програми здійснювалася за розробленим Радою Міністрів УРСР планом. За ним реорганізація всіх семирічних шкіл і I-VII класів середніх шкіл у восьмирічні здійснювалася протягом двох років, тобто в 1959-1960 і 1960-1962 н.р. Десятирічні школи мали бути реорганізовані в одинадцятирічні протягом чотирьох років, з 1959 по 1963 включно [10, арк. 1]. Таким чином, перший випуск з одинадцятого класу відбувся в 1962-1963 навчальному році. На жаль, в законі не було враховано досвіду виробничого навчання, який накопичили експериментальні школи. Поки на нову систему переходили декілька тисяч кращих шкіл, які мали досвід трудового навчання і були тісно пов'язані з сусідніми підприємствами, недоліки реформи були не такими помітними. Але для 70-80% шкіл перебудова виявилася формальною, реальним же фактом стало погіршення якості навчання і виховання [17]. Свідченням формальності перебудови загальноосвітніх шкіл в трудові політехнічні школи є працевлаштування випускників під час проведення реформи. У більшості навчальних закладів проводилася обов'язкова, в основному одноманітна професіоналізація для всіх учнів, оскільки через недофінансування, слабкість матеріально-технічної бази, відсутність кваліфікованих викладачів та ряду інших причин школа не могла запропонувати якісного різноманіття професій [6, с.277]. Виконуючи постанову Ради Міністрів Української РСР від 17 грудня 1963 року №1361 «Про поліпшення трудовлаштування підлітків», у ряді областей республіки була проведена перевірка стану закріплення на виробництві працевлаштованої молоді. Результати перевірки свідчили, що більше половини учнів йшли працювати не по спеціальності, отриманій в школі. З 81 676 випускників, які в 1963 році закінчили середні загальноосвітні трудові школи, було працевлаштовано 42 474. У тому числі, у промисловості з 24 353 випускників по отриманій спеціальності працювали 10 374 (42,5%). У колгоспах, радгоспах і у відділеннях сільгосптехніки працювало 6 409 випускників, з них по отриманій у школі спеціальності – 2944 (45,9%) [11, арк. 14,15]. Таким чином, держава та підприємства даремно витрачали додаткові кошти, а учні втрачали рік, навчаючись за непотрібними їм у житті професіями.

У всіх підготовчих документах та в законі про школу одним з основних шляхів отримання середньої освіти мали бути вечірні (змінні) школи робітничої і сільської молоді. У них навчалися учні, які закінчили восьмирічну школу і працювали в одній з галузей народного господарства. Таким чином, більшість школярів мало поєднувати роботу в промисловості та сільському господарстві з навчанням. Кількість таких шкіл в Українській РСР зросла з 3 766 в 1958-1959 н.р. до 5606 в 1964-1965 н.р., тобто в 1,5 рази. Кількість учнів 9-11 класів цих шкіл за той же період зросла у 4 рази (з 155 тис. чол. до 639,9 тис. чол.) [4, с. 598]. Об'єктивно збільшення кількості вечірніх та змінних шкіл сприяло поширенню середньої освіти серед випускників восьмирічних шкіл, оскільки далеко не всі учні в зв'язку з матеріальним становищем батьків могли продовжувати навчання в денних одинадцятирічних школах. Однак, формальний підхід до навчання та відсутність матеріальної бази зводила нанівець позитивні

моменти навчання в таких школах. Більшість вечірніх шкіл при занижених вимогах до своїх учнів давали занижені знання. Значна кількість учнів вечірніх шкіл отримувала лише задовільні оцінки [5, с.149]. Таким чином, більшість учнів цих шкіл не могли успішно скласти вступні екзамени і продовжити навчання у вищих навчальних закладах. До того ж учні, які поєднували роботу з навчанням у вечірніх школах, піддавалися значному перевантаженню. Загальна тривалість робочого дня таких підлітків становила 12-13 годин на добу (6-7 годин роботи, 4-5 годин занять в вечірній школі, 1-2 години на мінімальну підготовку домашнього завдання), не рахуючи часу на переїзди, самообслуговування та інше. Усе це негативно позначалося на здоров'ї підлітків. За даними Академії медичних наук СРСР, відхилення від норми нервової та серцево-судинної системи в таких учнів було в 2,5 рази вище, ніж у підлітків, які тільки працювали на виробництві або тільки навчались [2, с. 712].

Шкільна реформа 1958 року була викликана реальними потребами розвитку радянського суспільства другої половини 50-х років ХХ століття. Вона містила в собі як позитивні моменти: впровадження загальнообов'язкової восьмирічної освіти, будівництво нових шкільних приміщень, збільшення кількості охоплених середньою освітою учнів, так і ряд негативних моментів, до яких слід віднести: явно завищену роль в середній освіті вечірніх і змінних шкіл, значне перевантаження учнів, погіршення якості загальноосвітньої підготовки в середніх школах, відсутність матеріально-технічної бази виробничого навчання, вибір професії без урахування індивідуальних інтересів та запитів учнів та підготовка кадрів без урахування реальних економічних потреб та ряд інших. Таким чином, наслідки освітньої реформи вступали в протиріччя з її основною метою – підвищенням якості політехнічної освіти та підготовкою освічених людей, які б добре володіли основами наук. Тому реформа була частково згорнута ще за правління М.С. Хрущова та практично повністю відмінена його наступниками.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Хрущев Н.С. Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйства: Речи и док-ты. – В 5 т. – Т.3. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1963. – 543 с.
2. Президиум ЦК КПСС. 1954-1964. Черновые протокольные записи заседаний: Стенограммы. Постановления. – В 3 т. – Т.3: Постановления. 1959-1964 / Гл. ред. А.А. Фурсенко. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2008. – 1271 с.
3. Народне господарство Української РСР. Статистичний щорічник. – К.: Держстатвидав, 1957. – 535 с.
4. Народне господарство Української РСР в 1965 році. Статистичний щорічник. – К.: Держстатвидав, 1966. – 715 с.
5. Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. / І.М. Романюк. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
6. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті / Л.Д. Березівська. – К.: Богданова А.М., 2008. – 406 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф.р-2, оп.9, спр.1226. – 131 арк.
8. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.2584. – 90 арк.
9. ЦДАВО України, ф.р-2, оп.9, спр.5010. – 251 арк.
10. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.2928. – 128 арк.
11. ЦДАВО України, ф.р-2, оп.10, спр.3491. – 194 арк.
12. Российский государственный архив новейшей истории (РГАНИ), ф.5, оп.35, д.91. – 260 л.
13. РГАНИ, ф.5, оп.35, д.89. – 98 л.
14. История Украинской ССР в десяти томах. – Т. 9: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 – начало 60-х годов) / Ред. Кондуфор Ю.Ю. и др. – К.: «Наукова думка», 1985 – 583 с.
15. Мицик Ю.А., Бажан О.Г., Власов В.С. Історія України: Навч. Посіб. / Ю.А. Мицик, О.Г. Бажан, В.С. Власов. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 591 с.
16. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» // Радянська школа. – 1959. – №6. – С. 3-19.
17. Медведев Р.А. Н. С. Хрущев. Политическая биография [Электронный ресурс] / Р.А. Медведев. – М.: «Книга», 1990. – 303 с. – Режим доступа: http://www.ereading.link/chapter.php/38235/22/Medvedev__N.S._Hrushchev__Politicheskaya_biografiya.html

Яницкий А.Ю. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ РЕФОРМА 1958-1964 ГОДОВ В УССР: ПРИЧИНЫ, ХОД, ЗНАЧЕНИЕ.

В статье проанализированы основные причины проведения образовательной реформы 1958-1964 гг. в УССР. Показано перестройку и деятельность средних общеобразовательных трудовых политехнических школ и вечерних школ для работающей молодежи.

Ключевые слова: Образовательная реформа, перестройка школы, политехнизации, производственное обучение, вечерние школы.

Yanickiy A.Y. EDUCATION REFORM OF 1958-1964 YEARS IN THE UkSSR: CAUSES, COURSE, VALUE.

The article analyzes the main causes of educational reform 1958-1964 years in the USSR. It describes restructuring activity in secondary labour polytechnic schools and evening schools for young workers.

Key words: Educational reform, restructuring schools, politehniczatsiya, industrial training, evening school.

УДК [94:26-18] (477.44) «196/198»

В.В. Кононенко

**ІУДЕЙСЬКІ РЕЛІГІЙНІ ГРОМАДИ ВІННИЧЧИНИ В ЕПОХУ «ЗАСТОЮ»
(1960-1980-ТІ РР.)**

У статті досліджується становище іудейських релігійних громад Вінниччини періоду 60-х – 80-х років ХХ століття. Аналізуються основні форми та методи антирелігійної політики радянської влади періоду «застою» на прикладах іудейських релігійних громад Вінницької області, визначаються особливості правового статусу зареєстрованих та незареєстрованих релігійних громад, аналізуються особливості антирелігійної діяльності влади проти іудеїв у порівнянні з іншими релігійними конфесіями, наводяться статистичні дані щодо іудейських релігійних громад Вінниччини.

Ключові слова: євреї, іудеї, релігійні громади, релігійна політика, становище релігійних громад, антирелігійна пропаганда.

Після короткотривалої лібералізації владно-релігійних відносин у період «хрущовської відлиги» вже з кінця 50-х – на початку 60-х років ХХ століття радянська влада поновила наступ на віруючих. Цілеспрямована політика влади із застосуванням різноманітних методів управління та суспільного впливу (постійний суворий контроль і податковий тиск на зареєстровані релігійні громади, боротьба з нелегальними об'єднаннями віруючих, «профілактичні бесіди» в компетентних органах, притягнення до адміністративної відповідальності лідерів релігійних громад і віруючих, антирелігійна пропаганда і агітація тощо) дала результати: молодь у переважній більшості схилилась до атеїзму, колишні релігійні споруди стали сільськими клубами, складами, конюшнями, а вірними своїм релігійним переконанням залишилися в основному представники старшого покоління. Цей період історії України, час «розвинутого соціалізму», однозначно можна вважати періодом безбожництва.

У статті автор на основі архівних матеріалів проаналізував становище іудейських релігійних громад Вінниччини в епоху «застою». Серед завдань було з'ясування особливостей державної політики щодо релігійних громад євреїв цього регіону, особливостей статусу зареєстрованих і незареєстрованих релігійних об'єднань віруючих, аналіз форм і методів антирелігійної політики радянської влади на прикладах іудейських релігійних громад Вінниччини.

Основними джерелами вивчення питання стали матеріали Державного архіву Вінницької області (далі – ДАВО), а саме: результати роботи Уповноваженого ради зі справ релігії при Раді Міністрів УРСР по Вінницькій області (фонд Р-5892), матеріали по роботі з релігійних питань обласного та районних виконавчих комітетів обласної та районних Рад депутатів трудящих (фонд Р-2700) та підсумки роботи з питань релігії Вінницького обласного комітету Комуністичної партії України (фонд П-136). Серед літератури варто виділити праці загального характеру [1], в яких аналізується релігійна політика радянської влади в Україні у 1960-і-80-і рр., її здійснення, трансформації, вплив на життя релігійних конфесій, віруючих, та